

## ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ

ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲੋਕਮੰਗਲ ਦੀ ਵਿਰਾਟ ਸਾਧਨਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੰਪੂਰਨ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਈਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਚਰਣ ਭਗਤ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ : ਲੋਕ ਤੇ ਮੰਗਲ

‘ਲੋਕ’ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਅਸਿੱਖਿਅਤ, ਉੱਚੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ, ਅਮੀਰ ਤੇ ਗਰੀਬ, ਜਵਾਨ, ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਬੱਚੇ, ਸਭ ਨਰ-ਨਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮੁਦਾਇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਦਕਿ ‘ਮੰਗਲ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕਲਿਆਣ ਜਾਂ ਭਲਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਲੋਕ ਮੰਗਲ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਲੋਕ ਕਲਿਆਣ ਜਾਂ ਲੋਕ ਭਲਾਈ। ਭਗਤੀ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈਦੇਵ, ਤਿਲੋਚਨ, ਸਧਨਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਵਰਗੇ ਨਿਰਗੁਣਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਰਗੁਣਵਾਦੀ ਕਵੀ ਤੁਲਸੀਦਾਸ, ਸੂਰਦਾਸ ਆਦਿ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਜਾਤੀ, ਕੁਲ, ਧਰਮ, ਰੰਗ, ਨਸਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਤੋਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਭੇਦਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਖੰਡ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਇਸੇ ਅਖੰਡ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਇੱਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਉਹ ਅਨੰਤ, ਬੇਅੰਤ, ਵਿਰਾਟ ਅਤੇ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਉਹ ਜਗਤ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰੰਜਨ ਹੈ, ਸਤਿਨਾਮ ਹੈ, ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੈ, ਭਵਖੰਡਨਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਉਸ ਸਰਵਗੁਣ ਸੰਪੰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਹੀ ਜਗਤ ਅਤੇ

ਉਸਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਜੀਵ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀ-ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਨਾ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਅਨਾਦਰ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਉਸ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਭਾਰਤ ਜਕੜਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਵੈਸ਼, ਖੱਤਰੀ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਵਰਗੀ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਧਰਮ-ਕਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਵੈਸ਼ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖੱਤਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਚਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ੂਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਪਰਾਧੀਨਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਦਯਨੀਯ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ, ਵੇਦ-ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ, ਉੱਚ ਵਰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਉਹ ਲੋਕ ਬੜੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੇ ਇਸ ਦਰਦ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਹੰਢਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਇਸ ਭਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋੜਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਰਫ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ ਤੇ ਵੈਸ਼ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਤੱਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਡੂਮ, ਚੰਡਾਲ, ਮਲੇਛ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਂ ਖੱਤਰੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੈਸ ਸ਼ੂਦਰ ਅਰੁ ਖੱਤਰੀ ਡੋਮ ਚੰਡਾਲ ਮਲੇਛ ਮਨ ਸੋਈ॥

ਹੋਇ ਪੁਨੀਤ ਭਗਵੰਤ ਭਜਨ ਤੇ ਆਪੁ ਤਾਰਿ ਤਾਰੇ ਕੁਲ ਦੋਇ॥੨॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੮੫੮)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉੱਚ ਆਚਰਨਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਨ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭਵਸਾਗਰ ਪਾਰ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।



ਪਰੰਤੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਮਿੱਥੀ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਜਾਤੀ, ਜਨਮ ਅਤੇ ਜੋਨੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਤਪਾਤ ਦੇ ਬੰਧਨ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਲਈ ਸਭ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਸਭ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਕਿਵੇਂ ਕਬੂਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਭਗਤ ਦੀ ਜਾਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਏਕੁ ਮੁਕੰਦੁ ਕਰੈ ਉਪਕਾਰੁ॥ ਹਮਰਾ ਕਹਾ ਕਰੈ ਸੰਸਾਰੁ॥

ਮੇਟੀ ਜਾਤੀ ਹੁਏ ਦਰਬਾਰਿ॥ ਤੁਹੀ ਮੁਕੰਦੁ ਜੋਗ ਜੁਗ ਤਾਰਿ॥੩॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੮੭੫)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਸਮਕਾਲੀ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਭਗਤ ਹੀ ਸਨਮਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਰਨ ਲਈ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸਮਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਜਾਤਪਾਤ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਕਲਿਆਂ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਸੰਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਹੀ ਜਗਤ ਅਤੇ ਜਗਤ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਭੇਖਾਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਰਾਹ ਵਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਤੁਝੀ ਤਨੁ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਾਨ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਜਾਨੈ ਸੰਤ ਦੇਵਾ ਦੇਵ॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੪੮੬)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿੱਤਾ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ, ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਇਸ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੂਦਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕਾਰਜ ਜਿਵੇਂ ਮਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਉਣੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾ, ਸਾਫ਼-

ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ, ਪਾਣੀ ਭਰਨਾ ਆਦਿ ਨੀਵੇਂ ਕੰਮ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਰਤ ਨੂੰ  
ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਜਨਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ  
ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਾੜਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਾਂਹ ਕਰਨਾ।  
ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਵਰਤਣਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ  
ਕਿੱਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ ਹੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਮਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ  
ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪਾਲਨ ਪੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ।

ਚਮਰਟਾ ਗਾਂਠਿ ਨ ਜਨਈ॥

ਲੋਗੁ ਗਠਾਵੈ ਪਨਹੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਆਰ ਨਹੀ ਜਿਹ ਤੋਪਉ॥

ਨਹੀ ਰਾਂਬੀ ਠਾਉ ਰੋਪਉ॥੧॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੬੫੬)

ਅੱਜ ਜਦ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਵੱਲ ਹੇਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ  
ਵੇਖਦੀ ਹੋਈ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਪਰਾਧੀਨਤਾ ਵਿਚ ਅਸਲੀ ਸੁੱਖ ਲਭ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਗਤ  
ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ  
ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸੁਦ੍ਰਿੜ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉੱਚ ਆਚਾਰਨਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਮੁੱਲ ਧਾਰਨ  
ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਅਤੇ ਉੱਚ  
ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ  
ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ  
ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ  
ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ  
ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਰਗੇ  
ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ  
ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ।

ਮਲਿਨ ਭਈ ਮਤਿ ਮਾਧਵਾ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਲਖੀ ਨ ਜਾਇ॥

ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭ੍ਰਮ ਚੂਕਈ ਮੈਂ ਸੁਮਤਿ ਦੇਹੁ ਸਮਝਾਇ॥੨॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੩੪੬)

ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ  
ਹਨ।



ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੀਏ,  
ਟਾਰੀ ਨ ਟਰੈ ਭ੍ਰਮ ਫਾਸ॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੩੪੬)

ਜਾਣਦੇ-ਬੁੱਝਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਪਗਲਾਏ ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਫੜਦੇ। ਉਹ ਨਾਮ ਦੇ ਉਸ ਰਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਣਦੇ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਉਪੇਤਬੁਣ ਵਿਚ ਫੱਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਬੀਤਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਿਤ ਜੀਵ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਚ ਵਿਕਾਰ ਮਨ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਵੇਦਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਆਦਿ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਤੇ ਦੁਰਗਾਮੀ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਤਾਂ ਵੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣਾ ਪਏਗਾ।

ਆਮ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ, ਗੌਤਮ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਹਿੱਲਿਆ, ਪਾਰਵਤੀ ਦਾ ਪਤੀ ਸ਼ਿਵ, ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਭਗਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਇੰਦਰ ਵੀ ਪੰਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਗੌਤਮ ਨਾਰਿ ਉਮਾਪਤਿ ਸ੍ਰਾਮੀ

ਸੀਸੁ ਧਰਨਿ ਸਹਸ ਭਗ ਗਾਂਮੀ॥

ਇਨ ਦੂਤਨ ਖਲੁ ਬਧੁ ਕਰ ਮਾਰਿਓ

ਬਡੇ ਨਿਲਾਜੁ ਅਜਹੂ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਓ॥੫॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੭੧੦)

ਮੂਰਖ ਮਨ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਆਰ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਨਿਰਲੱਜ ਮਨ ਅਜੇ ਵੀ ਪੰਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦਾ। ਇਹ ਪੰਚ ਵਿਕਾਰ ਆਤਮਿਕ ਤੇ ਆਚਰਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਹਿਮ ਦੀ ਗੰਢ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਤਾਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਨਿਤਾਣਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਦੇ ਵੀ ਦੇਸ਼, ਰਾਸ਼ਟਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਭਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਉੱਚੀ ਕੁੱਲ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਜੋਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਗਿਆਨੀ, ਗੁਣਵਾਨ, ਸੂਰਮੇ, ਦਾਤੇ ਆਦਿ ਸਭ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿ

ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਭੂ ਵਾਂਗ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਮੋਹੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉਰਲਾ-ਪਾਰਲਾ ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਿਰਨ ਨਾਦ ਸੁਣਨ ਦੇ ਰਸ ਕਰਕੇ, ਮੱਛੀ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਦੇ ਚਸਕੇ ਕਰਕੇ, ਭੋਰਾ ਆਪਣੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਕੇ, ਭੰਬਟ ਸ਼ਮੂਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਆਪਣੀ ਕਾਮਵਾਸਨਾ ਕਰਕੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਜੀਵ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਐਸੇ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਰਕੇ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬਚਾਉ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪੰਜੇ ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਭਾਵ ਵਿਕਾਰ ਚੰਬੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ?

ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗ ਕੁੰਚਰ ਏਕ ਦੋਖ ਬਿਨਾਸ॥

ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਸਾਧ ਜਾ ਮਹਿ ਤਾ ਕੀ ਕੇਤਕ ਆਸ॥੧॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੪੮੬)

ਇਸੇ ਲਈ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਚੰਚਲ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫੱਸਿਆ ਮਨ ਹੀ ਧੋਖਾ, ਫਰੇਬ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨਤਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲਕੇ ਹੰਕਾਰ-ਵਸ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ, ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਸੰਪਤੀ, ਭਰਮ, ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੋਹ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਿਹੇ ਦੁਰਗੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੈਂਤ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੰਦੇ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਦੀਨ-ਦੁਖੀ ਕਰਿ ਸੇਵਾ ਮਹਿ ਲਾਗਿ ਰਹੋ ਰਵਿਦਾਸ॥

ਨਿਸਿ ਬਾਸਰ ਕੀ ਸੇਵ ਸੌ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਨ ਕੀ ਆਸ॥

(ਪਦ, ਰਵਿਦਾਸ)

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਚਰਨਕ ਸੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਮੁਖ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਵੀ ਉਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਇਸੇ ਤੱਥ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ



ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸਮਾਜ-ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਆਜੀਵਿਕਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਪਰਮ ਧਰਮ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਧਰਮ, ਕੌਮ, ਰੰਗ, ਰੂਪ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪੁੰਆਂ ਤਪਨ ਮਹਿੰ ਕਾ ਧਰਾ ਧੂਮ ਤਪਨ ਹੀ ਤਿਆਗ॥

ਰਵਿਦਾਸ ਮਿਲਿ ਹੈ ਮੋਕਸ਼ਧਾਮ ਸੇਵਾ ਹੀ ਤਪ ਆਗ॥

(ਪਦ ਰਵਿਦਾਸ)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਭੇਖਾਂ ਤੇ ਪਾਖੰਡਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰਾਣਾਂ, ਵੇਦਾਂ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕੇਵਲ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਹਨ। ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਨਾਨਾ ਖਿਆਨ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਬਿਧਿ ਚਉਤੀਸ ਅਖਰ ਮਾਂਗੀ॥

ਬਿਆਸ ਬੀਚਾਰਿ ਕਹਿਓ ਪਰਮਾਰਥੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਰਿ ਨਾਹੀ॥੨॥

(ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੬੫੮)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਠਸਠ ਤੀਰਥਾਂ, ਬਾਰਾਂ ਜਯੋਤਿਰਲਿੰਗਾਂ, ਭੂਮੀ ਦਾਨ, ਇਸਤਰੀ ਦਾਨ, ਸੋਨਾ ਦਾਨ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੰਝ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਜਨਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ ਵਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਤੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵੀ ਸਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵੀ। ਇਹ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਰਣ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਚਰਣਿਕ ਵਿਹਾਰ ਉਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਤੇ ਗੁੱਝੇ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਛੁਪੀ ਲੋਕਮੰਗਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਦਾਚਾਰ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਮੌਖ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੋਰ ਰਹੀ ਹੈ।